

ДО ПИТАННЯ ПРО БУДІВЕЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ І ВИБІР МІСЦЯ БУДІВНИЦТВА СПОРУДИ КОЛИШНЬОЇ КЛАСИЧНОЇ ЧОЛОВІЧОЇ ГІМНАЗІЇ ТА БЛАГОРОДНОГО ПАНСІОНУ ПРИ НІЙ

У статті йдеться про цегельні заводи, а також будівельний матеріал, що був використаний під час зведення споруди класичної чоловічої гімназії та благородного пансіону при ній. Окремо розглядається питання щодо місця будівництва зазначених споруд.

Ключові слова: Чернігівська класична чоловіча гімназія, благородний пансіон, цегла.

Чернігівська класична чоловіча гімназія являла собою одну з головних важливих складових навчально-виховного процесу на території Лівобережної України ХІХ століття. Розташовувалась вона на Валі і займала два приміщення. В одному (тепер це будівля сучасного історичного музею) були навчальні класи, а в іншому (нині його, на жаль, немає) – пансіон для сторонніх учнів [1, с.4].

Територія Дитинця або Валі впродовж століть була адміністративним центром міста, саме тому не дивно, що тут зведені найважливіші споруди міста. Будівлі класичної Чернігівської чоловічої гімназії та благородного пансіону при ній з'являються у цьому куточку фактично у першій половині ХІХ століття.

Цікавим є два головних історіографічних питання дослідження означеної теми: вибір місця будівництва споруд та будівельний матеріал, з якого вони були збудовані. Для розв'язання цих завдань зануримось у пізніший час, а саме в ХVІІІ століття.

Чернігівське намісництво було утворено взимку з 1781 на 1782 рр. згідно з імператорським указом від 1775 р. Керівництво новоутворенням покладалося на государевого намісника чи генерал-губернатора, який призначався безпосередньо імператрицею. На намісника покладался обов'язок нагляду за виконанням законів та діяльності місцевих органів влади, також йому були підпорядковані місцеві гарнізони, військові частини та поліція [2, с.176].

За свідченням А. Шафонського, яке відноситься до 1786 р., дім для генерал-губернатора – дерев'яний, на кам'яному фундаменті стояв посередині фортеці, навпроти архірейського будинку. Він був збудований у 1781 р. [3, с.280].

Дослідник І. Ігнатенко вказує, що та ж сама назва будинку – «дом генерал-губернатора» фігурує і у топографічному описі губернського міста, складеному в 1798-1800 рр. А от на плані губернського міста цього ж періоду споруда названа «домом намісника», вона справді розміщувалася у центрі Чернігівської фортеці, через дорогу від Спасо-Преображенського собору, поруч із тим місцем, де нині стоїть будівля Чернігівського історичного музею (колишньої чоловічої гімназії). Дім намісника під цією назвою показаний на кресленнях міста і фортеці 1786, 1787, 1788, 1789, 1791, 1792 рр. На мапі міста 1787 р. його стіни були паралельно сучасній вул. Горького і відповідно будівлі сучасного історичного музею (колишньої чоловічої гімназії). Однак на планах 1788, 1789, 1791, 1792 рр. будинок намісника зображений під кутом до фасадів Спаського собору, історичного музею й архіву, а також споруда показана більшою за розмірами, аніж на планах 1786 та 1787 рр. [4, с.41-42].

За проектом перепланування губернського міста, який А. Карнабед приписував

Румянцеву-Задунайському і датував 1786 р. [5, с.52-53], як зазначає чернігівський дослідник І. Ігнатенко, будинок намісника планувалось знести, ймовірно, ця споруда не вписувалась у амбітну ідею суцільного регулярного перепланування міста.

Деся на початку другої чверті XIX ст. дім намісника був розібраний, а на його місці постав кам'яний будинок цивільного чернігівського губернатора (в якому через деякий час була розміщена чоловіча гімназія) [6, с.77].

Зануритись у ще більш пізній історичний час доволі складно і, на жаль, невідомо, що було на місці майбутніх споруд колишньої Чернігівської класичної чоловічої гімназії та благородного пансіону в XV-XVI століттях, не кажучи вже про давньоруську добу. Скоріше за все там були розташовані дерев'яні господарські споруди біля Спасо-Преображенського собору. Тут треба згадати велику пожежу 1750 року, коли фактично всі дерев'яні будівлі міста були знищені пожежею.

Доволі цікавим є питання будівельного матеріалу, який використовувався під час зведення споруди колишньої класичної Чернігівської чоловічої гімназії та благородного пансіону при ній. На території Чернігова і зараз знаходять стародавні цеглини. Але найбільш розповсюдженими зразками (їх можна знайти в будь-якому місці обласного центру від Валу чи Красної площі до окраїн міста) є цегла з втисненим зображенням одноголового орла з «розпростертими» крильми.

Це – клеймо державного заводу Чернігова (заводу міської управи). Дослідниця О. Степанова вказує початок роботи цегельні з кінця XVIII ст., він співпав з процесом секуляризації монастирських володінь у місті, в т. ч. цегельних заводів [7, С.52-53].

Отже, можна зробити висновок, що кам'яний будинок цивільного чернігівського губернатора (споруда колишньої чоловічої гімназії) був збудований саме з цієї цегли. Потрібно зазначити, що, окрім державного цегельного заводу Чернігова та багатьох інших, невеликих цегельень, відомі у XIX столітті ще два найпотужніші подібні підприємства, які виготовляли продукцію в пореформений період. Їхніми власниками були Микола Добронизький і Микола Де-Морен. Цікаво, що в зібранні таврованої цегли, яка зберігається в фондах заповідника «Чернігів стародавній», є екземпляри з таврами Де-Морен і літерами Н. Д. (далі – Миколай Добронизький).

Дослідниця історії міста О. Степанова вказує, що перший завод знаходився в передмісті Чернігова, біля хутора Курганського, неподалік Чорторія і Стрижня, на землях самого власника, який, до речі, походив з відомої і шанованої родини шляхтичів Добронизьких. Завод існував принаймні протягом 60-80-х років XIX ст. і був тоді найпотужнішим в Чернігівській губернії. Його робітники випалювали протягом року до мільйона цеглин [8, с.53-55].

Вірогідно що продукція з цього заводу активно використовувалась під час будівництва пореформеного періоду в Чернігові. Так відомо, що під час побудови Вознесенської церкви на перетині Петербурзької і Московської вулиць саме завод М. Добронизького виконав замовлення на більш ніж чверть мільйона цеглин [9, с.487].

Щоб уявити собі розмах будівництва пореформеного часу, достатньо перелічити тодішні новобудови: Чернігівське духовне чоловіче училище, будинок дворянського пансіону Чернігівської чоловічої гімназії, перебудови будинку магістрату, побудови численних прибудов будинків заможних чернігівців.

З 1843 року при Чернігівській чоловічій класичній гімназії діяв шляхетний пансіон з лікарнею, аптекою і бібліотекою [10, с.4].

Пансіон для сторонніх учнів був збудований у 1850 році і впродовж XIX – початку XX століття виконував фактично роль «гуртожитка» для гімназистів. Розбудова гімназії була необхідна тому, що кількість бажаючих навчатись у навчальному закладі поступово збільшувалась.

Пансіон був розрахований на 40 вихованців та утримувався за їхній рахунок. Розмір оплати становив 300 рублів щорічно. У пансіоні при Чернігівській класичній чоловічій гімназії працювало 2 вихователі, 1 інспектор, 1 помічник вихователя. Виконавча функція була у економа. Щорічно складався кошторис трат, який затверджувався попечителем пансіону [11, с. 420-421].

Історія будівлі Чернігівського дворянського пансіону Чернігівської чоловічої гімназії після жовтневого заколоту 1917 року і до початку Другої світової війни – доволі цікаве питання. Проблемність його полягає в тому, що багато темних плям з історії Чернігова пов'язано саме з 20-30-ми роками XX століття.

Після жовтневого заколоту 1917 року, «завдячуючи» новим суспільним перетворенням, Чернігівська класична чоловіча гімназія проіснувала тільки два роки.

В одній споруді, де зараз міститься Чернігівський обласний історичний музей ім. В. Тарновського, деякий час розміщувалась губпартшкола. З 1924 року в будинку колишньої класичної чоловічої гімназії була вже середня семирічна українська школа ім. Коцюбинського [12, с.4].

Доволі цікаво, що в будинку колишнього пансіону гімназії на вулиці Революції було розташоване дитяче містечко ім. Комінтерну. Щоправда, про це містечко фактично нічого не відомо. Але в роки Другої світової війни одна будівля колишньої гімназії (так званий пансіон для сторонніх учнів) була зруйнована. На її місці зараз залишились тільки розвалини фундаменту та знаходять цеглу колишнього будинку пансіону, збудованого в стилі класицизму.

Зважаючи на виробника цегли, можна констатувати, що будинок дворянського пансіону Чернігівської чоловічої гімназії було збудовано з будівельного матеріалу, який був виготовлений на заводі, що належав шанованій родині шляхтичів Чернігівської губернії, – Добронизьких.

1. Спиридонов Ф. Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання / Ф. Спиридонов // Чернігівські відомості. – 1997. – 10 жовтня. – С.4.

2. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Шафонский // Киев: Унив. Тип., 1851. – 697 с.

3. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Шафонский // Киев: Унив. тип., 1851. – 697 с.

4. Ігнатенко І. До питання про локалізацію будівель військової та цивільної адміністрації в Чернігівській фортеці у кінці XVII-XVIII ст. / І. Ігнатенко // Сіверянський літопис. 2016. – №3. – С.41-42.

5. Карнабіда А. Чернігів: Архітектурно-історичний нарис. – 2-е вид., перероб і доп. / А. Карнабіда. – К.: Будівельник, 1980. – 128 с.

6. Маркевич М. Историческое и статистическое описание Чернигова / М. Маркевич // Черниговские губернские ведомости (Часть неофициальная). – 1852. – №9. – С.77.

7. Степанова О. Цегельний завод Чернігівської міської думи. Буремні сторінки. / О. Степанова // Чернігівські старожитності, 2008. – С.52-53.

8. Там само. – С.53-55.

9. Отчет Черниговской Вознесенской церкви по постройке нового казенного храма // Черниговские епархиальные известия. – (Часть неофициальная). – 1870. – №24. – С.487-498.

10. Шпилевский Е. Как учились наши прадеды // Черниговский полдень. / Е. Шпилевский. – 1995. – 16 ноября. – С.4.

11. Тутомлин М. Столетие Черниговской гимназии. 1805-1905: краткая историческая записка. – Чернигов: Тип. Губернского правления, 1906. / М. Тутомлин. – С.420-421.

12. Чи не помилка? // Червоний стяг, 1924. – 3 червня. – С.4.

Рига Д. В.

К вопросу о строительном материале и выборе места строительства зданий бывшей классической мужской гимназии и благородного пансиона при ней.

В статье речь идет о кирпичных заводах, а также о строительном материале, который был использован при строительстве зданий классической мужской гимназии и благородного пансиона при ней. Отдельно рассматривается вопрос о месте строительства указанных сооружений.

Ключевые слова: Черниговская классическая мужская гимназия, благородный пансион, кирпич.

Riga D. V.

On the building material and choice of building structures of the former classical gymnasium and boarding school with her.

In the article it comes to brick factories, building material which was used during the construction of buildings classical gymnasium and boarding school with her. Separately considered the issue of the construction of signification facilities.

Keywords: Chernihiv classic male high school, boarding school, brick.